

Wnioski i konkluzje V Kongresu SERiA*

W zakresie polityki rolnej

- Wstąpienie do Unii Europejskiej może dać polskiemu rolnictwu szanse rozwoju, choć polscy rolnicy obawiają się tego, twierdząc, że przyniesie im to więcej szkód niż zysków.
- O tym, kiedy Polska zostanie przyjęta do Unii Europejskiej, zadecydują głównie względy polityczne. Warunki stawiane przez Unię państwom aspirującym dotyczą dostosowań gospodarki do uczestniczenia w Unii, a w istocie rzeczy dostosowania w dziedzinie prawa, infrastruktury rynku i organizacji administracji, by była zdolna do realizacji polityk wspólnotowych.
- W polityce rolnej Unii Europejskiej bardzo ważną rolę odgrywa interwencja na podstawowych rynkach rolnych. Wydatki na interwencję na rynku rolnym oraz fundusze strukturalne pochłaniają ponad połowę budżetu Unii Europejskiej. Wydatki te przyniosły sukces w postaci przeobrażenia podstawowych struktur wytwórczych sektora rolno-żywnościowego, wyższej efektywności i obniżenia kosztów jednostkowych. Wystąpiły też skutki ujemne, np. nadprodukcja żywności destabilizująca rynek.
- Rolnictwo polskie cechuje się wyraźnie niższą produktywnością czynników produkcji niż rolnictwo krajów Unii Europejskiej. Jest to rezultatem wysokich zasobów czynników produkcji (głównie pracy), jak również niskiej efektywności technicznej wytwarzania (głównie nakładów kapitału i ziemi). Bez poprawy produktywności sytuacja konkurencyjna polskiego rolnictwa będzie się pogarszać.
- Obecny poziom produkcji rolnej w Polsce nie jest korzystny w kontekście zbliżającej się integracji z Unią Europejską. Jeżeli jej aktualny poziom zostanie przyjęty jako baza wyjściowa do ustalania kwot produkcyjnych na przyszłe lata, to należy się liczyć z tym, że potencjalne możliwości polskiego rolnictwa nie zostaną właściwie wykorzystane.
- Procesy restrukturyzacji rolnictwa państwowego spowodowały wzrost bezrobocia na wsi, zwłaszcza w rejonach o dużym udziale rolnictwa państwowego.

* Publikujemy wybrane, główne wnioski i konkluzje, przyjęte w ramach pięciu Sekcji V Kongresu, a dotyczące Polski.

W wielu przypadkach występują trudności z właściwym zagospodarowaniem ziemi po byłych PGR-ach.

- Rozdrobniona struktura rolna w wielu rejonach kraju, niedostatek ziemi w stosunku do zasobów pracy i inne uwarunkowania wskazują, że wiązanie bytu ludności wiejskiej tylko z rolnictwem nie ma uzasadnienia ekonomicznego, gdyż doprowadziłoby do zubożenia lokalnej ludności. W celu przeciwdziałania temu procesowi należy bezpośrednio wspomagać rolnictwo tych terenów oraz rozwijać działalność pozarolniczą, w tym głównie usługi.
- Kierunki działań strategicznych na rzecz rozwoju rolnictwa powinny koncentrować się na:
 - uwolnieniu z bezpośredniej produkcji rolnej nadmiaru siły roboczej, którą należy wykorzystać w otoczeniu rolnictwa, zwłaszcza w sferze usług,
 - modernizacji rolnictwa wyrażającej się umocnieniem gospodarstw silnych pod względem ekonomicznym.
- W zachodzących przemianach ważna rola przypada samorządom, które stanowią nieodzowny element demokracji. Działalność samorządowa w praktyce biznesowej może mieć charakter konfliktowy, np. między samorządowymi organizacjami konsumenckimi a samorządowymi organizacjami wytwórców i usługodawców.
- Ważną rolę w rozwoju agrobiznesu odgrywają inwestycje. W latach dziewięćdziesiątych nastąpił wzrost inwestycji w przemyśle spożywczym, natomiast w rolnictwie inwestycje zmalały. Wzrost inwestycji wynikał w głównej mierze z inwestycji zagranicznych. Inwestorzy zagraniczni głównie inwestowali w przemysł cukierniczy, tytoniowy, napojów bezalkoholowych oraz piwowarski, tj. w branży wysoce rentowne.
- Rolnictwo jako baza surowcowa przedsiębiorstw przemysłu spożywczego charakteryzuje się dużym rozdrobnieniem, co utrudnia skup i podnosi jego koszty. Rozdrobniona produkcja rolna nie może być opłacalna.
- W polskim przemyśle spożywczym nastąpiła głęboka przebudowa struktury organizacyjnej i własnościowej. Przedsiębiorstwa akceptują i przyswajają zasady oraz reguły działalności marketingowej, szczególnie w zakresie strategii produktu i polityki cen. Usprawnienia wymaga zaopatrzenie surowcowe i dystrybucja produktów.
- W nowych warunkach gospodarki rynkowej, w warunkach dostosowania polskiej gospodarki do integracji z Unią Europejską, przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego mogą poprawić swoją pozycję konkurencyjną, przystępując do aliansów strategicznych z partnerami krajowymi lub zagranicznymi.
- Następuje stopniowe zrównywanie się cen produktów rolnych uzyskiwanych przez rolników w Polsce z cenami tych produktów w UE.
- W okresie przed przystąpieniem do Unii Europejskiej w polskim rolnictwie powinna nastąpić zmiana relacji cen produktów zwierzęcych do cen produktów

roślinnych (zboża) w kierunku zwiększenia relacji cen produktów zwierzęcych do cen produktów roślinnych, co powinno poprawić opłacalność produkcji zwierzęcej.

- Rynek żywności ekologicznej w Polsce znajduje się na początkowym etapie rozwoju. Mały jest popyt, mała liczba producentów, wąski asortyment towarów w postaci surowców lub produktów nisko przetworzonych. Konieczne jest wprowadzenie strategii marketingowej dla żywności ekologicznej.

W zakresie ekonomicznych i organizacyjnych problemów gospodarstw rolnych

- Podstawowe znaczenie dla przyszłości gospodarstw rolniczych będą miały związki Polski z Unią Europejską. Wyniki badań wskazują, że sytuacja polskich gospodarstw nie będzie łatwa. Szanse rozwoju będą miały gospodarstwa rodzinne — większe i posiadające możliwości inwestycyjne. Nie należy również zakładać zbyt dużych możliwości rozwoju gospodarstw ekologicznych. Ich rolę należy widzieć głównie w procesie edukacji proekologicznej społeczeństwa.
- Niezbędna jest intensyfikacja badań nad sytuacją gospodarstw po wejściu Polski do Unii Europejskiej w różnych regionach kraju i w różnych uwarunkowaniach. Szczególnie zalecane są badania modelowe z zastosowaniem nowoczesnych technik operacyjnych i symulacyjnych w ujęciu systemowym.
- Warunkiem utrzymania kondycji i rozwoju gospodarstw jest zapewnienie przez państwo kredytów preferencyjnych. Zubożała wieś nie jest w stanie własnymi środkami realizować inwestycji niezbędnych dla poprawy ilości i jakości produkcji, a tym samym skutecznie wejść na rynek żywnościowy.
- Podstawowym problemem gospodarstw, szczególnie wyspecjalizowanych, jest zbyt produktów. Giełdy rolnicze w małym stopniu spełniają swoją rolę. Główną jednak przyczyną trudności jest brak zorganizowania się producentów. Przekonanie rolników do różnych form zespołowego działania na rynku jest podstawowym zadaniem służb i ekonomistów rolnych.
- Warunkiem rynkowego powodzenia organizacji rolniczych i gospodarstw jest umiejętność zastosowania nowoczesnych metod marketingu. Niezbędne jest ich poznanie i dostosowanie do sytuacji rynków żywnościowych Polski.
- Dla rolników i gospodarki rynkowej terenów zachodnich i północnych Polski niezmiernie ważne jest prawidłowe ukierunkowanie prywatyzacji byłych PGR. Doświadczenia Wielkopolski są w tym obszarze wysoce pozytywne i powinny być szeroko upowszechnione.
- Badania przeprowadzone w różnych regionach Polski dowiodły, że głównym źródłem dochodu rodzin wiejskich pozostaje gospodarstwo rolne. Równocześnie jednak rośnie rola pozarolniczych źródeł dochodu. Niezbędne są stałe obserwacje

zmian w tej dziedzinie, w szczególności zaś płynności finansowej gospodarstw wiejskich.

- W wielu regionach kraju obserwuje się tendencję do rezygnacji z pracy na roli, co jest związane z niską dochodowością gospodarstw, przede wszystkim mniejszych. Zjawisko to — obok pozytywów — grozi powstaniem grup szczególnie zagrożonych ubóstwem. Przeciwdziałanie wymaga wspierania przez państwo i samorządy tworzenia nowych miejsc pracy, w tym wielofunkcyjnego rozwoju wsi.
- Za pozytywne zjawisko należy uznać coraz bardziej widoczną w wielu regionach specjalizację gospodarstw i ich powiązanie z przemysłem przetwórczym. Przyspieszenie tych zmian wymaga tworzenia organizacji rolniczych tych grup producenckich.
- Nowe uwarunkowania ustrojowe i działanie rynku wymagają stosowania nowych metod organizacji i zarządzania gospodarstwami rolniczymi. Niezbędne jest unowocześnienie metod klasycznych oraz upowszechnienie nowych metod stosowanych z powodzeniem w różnych krajach.
- Za szczególnie ważne należy uznać zarządzanie zespołami ludzkimi i pracą. W tej dziedzinie warto szeroko wykorzystać i upowszechnić metody i doświadczenia opracowane i zastosowane w innych krajach.
- Podstawowym warunkiem powodzenia gospodarstw jest organizacja ich współdziałania w produkcji, jak i na rynku.

W zakresie infrastruktury wsi i rolnictwa

- W Polsce występuje obecnie znaczne zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich, w tym szczególnie z zakresie poziomu rozwoju infrastruktury. Stąd celowe byłoby podjęcie działań zmierzających do stopniowego zmniejszania tych dysproporcji.
- Do działań tych można zaliczyć opracowanie programu rozwoju obszarów wiejskich. Program ten winien uwzględniać m.in. rozwój infrastruktury na tych obszarach oraz tworzenie systemu instytucjonalnego w celu przygotowania się do racjonalnego wykorzystania z chwilą uzyskania członkostwa w Unii środków pochodzących z funduszy strukturalnych UE.
- Z badań prowadzonych w IBMER wynika, że preferowany winien być na obszarach wiejskich rozwój infrastruktury technicznej przede wszystkim w zakresie energetyzacji, transportu, telekomunikacji i sanitacji wsi.
- Analizy wykazują, że sami mieszkańcy wsi nie będą jednak w stanie sfinansować unowocześnienia infrastruktury na terenach wiejskich.
- W tej sytuacji większą niż dotychczas rolę w finansowaniu rozwoju infrastruktury na obszarach wiejskich powinny odegrać źródła zewnętrzne, tj.: kredyty prefe-

rencyjne, udzielane przez banki współpracujące z: Agencją Modernizacji i Restrukturyzacji Rolnictwa oraz takimi funduszami, jak: FOGR, NFOŚ, a także fundacjami (tj. Fundacją Wspomagającą Zaopatrzenie Wsi w Wodę, Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej) oraz inne środki pochodzące od zagranicznych instytucji finansowych, w tym EBI, EBOiR, Banku Światowego itp.

- Zdecydowanej poprawie powinien ulec system informacji o możliwościach uzyskania pomocy przez samorządy lokalne ze źródeł zewnętrznych.
- Celowe wydaje się także stworzenie zachęt dla inwestorów prywatnych, w tym kapitału zagranicznego, do podejmowania działalności na obszarach wiejskich.
- Wspierany powinien być również rozwój takich instytucji zaliczanych do otoczenia rolnictwa, jak: rynki hurtowe, giełdy, aukcje, instytucje standaryzacji i certyfikacji, organizacje profesjonalne producentów i eksporterów żywności, instytucje finansowe wspierające działalność producentów żywności itp.
- Rozwój infrastruktury istotny jest w związku z negocjacjami podjętymi przez Polskę o członkostwo w UE. Przyczyniłby się on bowiem do zwiększenia konkurencyjności obszarów wiejskich jako miejsc lokalizacji inwestycji.

W zakresie przedsiębiorczości na terenach wiejskich

Pozytywny wpływ na sytuację ekonomiczną gospodarstw wywiera dodatkowa działalność pozarolnicza i rozwój przedsiębiorczości na wsi. Niezbędne są w związku z tym przemiany strukturalne podmiotów gospodarczych na terenach wiejskich. Dotyczą one takich ogniw, jak handel hurtowy, przetwórstwo oraz eksport. Ważny jest również rozwój sfery nieżywnościowej agrobiznesu.

Zachodzące na obszarach wiejskich przemiany strukturalne wymagają zwiększenia roli działów pozarolniczych. W tym celu konieczne jest oddziaływanie na zachodzące przemiany różnymi drogami, które ułatwiłyby racjonalne kształtowanie zagospodarowania przestrzennego.

W rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej w Polsce zakończył się już etap rozwoju ilościowego i rozpoczął etap zmian jakościowych i strukturalnych, w tym koncentracji organizacyjnej. Wynika to ze stopnia nasycenia przestrzeni gospodarczej i społecznej w podmioty gospodarcze. Dalszy rozwój przedsiębiorczości będzie się wiązał z zagospodarowywaniem dotychczas pomijanych nisz rynkowych oraz z koncentracją organizacyjną firm, które uzyskają zdolność do rozwoju. Jednak będzie on wymagał stymulowania i oddziaływań zewnętrznych.

Na terenie kraju występuje duże zróżnicowanie stanu rolnictwa i zaawansowania pozarolniczej przedsiębiorczości gospodarczej. Nie najsłabsze regiony, którym jest to bardziej potrzebne, lecz najmocniejsze organizacyjnie i kapitałowo wykazują przedsiębiorczość i w efekcie umacniają się jeszcze bardziej. Oznacza to m.in. konieczność regionalnego podejścia do zjawisk związanych z funkcjonowaniem rolnictwa i z rozwojem obszarów wiejskich.

W zakresie doradztwa i oświaty rolniczej

Dzisiejsze ODR-y znacznie różnią się od dawniejszych WOPR.

Poprzednio WOPR-y realizowały swoje zadania poprzez funkcje:

- upowszechnieniowo-wdrożeniowe,
- instruktorsko-doradcze,
- oświatowo-szkoleniowe,
- społeczno-polityczne.

Obecnie ODR-y przywiązują dużą wagę do gospodarki rynkowej. Obok funkcji doradztwa klasycznego zajmują się:

- kształtowaniem obszarów wiejskich,
- biznesplanami,
- rachunkowością rolną,
- agroturystyką,
- wielofunkcyjnym rozwojem wsi,
- edukacją ekologiczną itp.

Nastąpiło zaniechanie doradztwa technologiczno-uprawowego na rzecz doradztwa ekonomicznego, socjalno-bytowego i prawnego.

- Doradztwo i edukacja rolnicza odegrały i odgrywają nadal ogromną rolę w procesie modernizacji rolnictwa.
- Nie ma jednolitych dyrektyw Komisji Unii Europejskiej w zakresie struktury doradztwa rolniczego.
- W miarę jak rolnictwo unijne osiągało swoje cele, doradztwo państwowe zaczęło tracić swoją dominującą rolę na rzecz doradztwa samorządowego i prywatnego.
- W Polsce restrukturyzacja doradztwa nakłada się na zmianę administracyjnego podziału kraju.
- Należy bliżej powiązać doradztwo rolnicze z nauką, gdyż funkcją poradnictwa jest przenoszenie i wdrażanie zakończonych badań naukowych.
- Doradztwo rolnicze nie jest podbudowane odpowiednią ustawą rangi sejmowej, dlatego jest poddawane częstym — by nie powiedzieć zbyt częstym — zmianom.

Na podstawie uchwał i wniosków Kongresu i jego Sekcji opracował

prof. dr hab. Włodzimierz Kamiński